

ბარაქული ხელნაწერი მემკვიდრეობა

მოკლე შინაარსი

გვიანფეოდალური ხანის საქართველოს კულტურულ ცხოვრებაში დავით გარეჯის სამონასტრო კომპლექსს მნიშვნელოვანი ფუნქცია ეკისრა. XVII-XVIII საუკუნეების საქართველოში იგი იყო ყველაზე მსხვილი შემოქმედებითი ცენტრი, რომელიც ცოცხლად ინახავდა და ავითარებდა საზღვარგარეთული ქართული მონასტრებისა და ქვეყნის შიგნით არსებული საგანმანათლებლო კერების კულტურულ ტრადიციებს. გვიანფეოდალურ ეპოქაში, XVIII-XIX საუკუნეებში, საქართველოსა და უცხოეთში სამონასტრო გაერთიანებებთან იკლო სამწერლობო კერებმა და გადაინაცვლა საერო პირთა, ფეოდალთა სასახლეებში. გარეჯის სამონასტრო გაერთიანება ამ მხრივ უკანასკნელი ინსტიტუცია იყო საქართველოში.

დავით გარეჯის ცენტრს გათავისებული ჰქონდა ის პრობლემები, რომლებიც აწუხებდა ქართველ ხალხს, და ცდილობდა თავისი წვლილის შეტანას მათ გადაწყვეტაში. ეკლესიამ, როგორც იდეოლოგიის მძლავრმა იარაღმა და დავით გარეჯის ცენტრმა, როგორც მისმა აქტიურმა ნაწილმა, იკისრეს ხალხში ეროვნული მუხტის გაღვივება რწმენისა და მამულისთვის თავშეწირული ადამიანების ღვაწლის დაფასებისა და წინ წამოწევის გზით. ამ მიზნით მათ ხელი მიჰყვეს ხელნაწერების შეგროვებას, განახლებას, გადაწერასა და ბიბლიოთეკების დაარსებას. XVIII საუკუნის დოკუმენტები ადასტურებს, რომ გარეჯის ბიბლიოფონდში ინახებოდა სასულიერო შინაარსი წერილობითი ნიმუშები, საერო და სამეცნიერო შინაარსის თხზულებები. ამ საქმეში განსაკუთრებული როლი შეასრულა ბესარიონ ორბელიშვილმა.

ბესარიონ ორბელიშვილი მჭიდროდ იყო დაკავშირებული გარეჯის ლიტერატურულ სკოლასთან, როგორც ფიზიკურად, ისე იდეურად. ის იყო დიდი მწიგნობარი: თხზულებათა ავტორი, დამკვეთი, გადამწერიც კი; ასევე, როგორც ხელნაწერთა ანდერძმინაწერებიდან ირკვევა, იყო მასწავლებელიც.

საკვანძო სიტყვები: ლიტერატურული სკოლა; ანდერძმინაწერები; გადამწერი; დამკვეთი; ხელნაწერთა აღწერილობა.

GAREJULI MANUSCRIPT HARITAGE

Abstract

David Gareji monastic complex occupied an important place in the late feudal Georgian cultural life. In the 17th-18th centuries it was the most prominent creative centre which vividly preserved and developed the cultural traditions of Georgian monasteries abroad and educational centers within the country. It compiled the activities defending and strengthening orthodox Christianity, devoting service to the native land and people, their promotion. In the 17th-18th centuries the monasteries were reduced by literary schools and moved to the feudal palaces.

David Gareji centre has adopted the problems that trouble Georgian people and tried to solve them. Church as the strong weapon of ideology and David Gareji centre as the active part of it, took to rouse national charge. Centre tried to stress the merits of those people who sacrificed themselves to faith and motherland. For this purpose, they began collecting manuscripts, copied, updated. Documents of the XVIII century prove the Gareji Foundation was kept sacred, secular, scientific content manuscripts and establishing libraries. For carrying out this great national affair the main forces of this school were mobilized and especially Besarion Orbelishvili, as various sources confirm.

Besarion Orbelishvili was closely connected with David Gareji literary school, physically and ideologically. Besarion was the author, the scribe, the customer. It is also clear from the manuscripts are protected by last will comments, Besarion Orbelishvili was also a teacher.

Key Words: Literary school; Will-notes; The recipient; Customer; Manuscripts description.

მიზანი. სტატიის მიზანია XVII–XVIII სს-ში დავით გარეჯის მონასტრის ხელნაწერი მემკვიდრეობის აღნუსხვა და კოდიკოლოგიური თვალსაზრისით შესწავლა, რის გარეშეც მათი რაობის, დანიშნულების, შედგენილობის, საღვთისმეტყველო და ლიტერატურული ღირებულების განსაზღვრა შეუძლებელია. ამ ხელნაწერთა საშუალებით ხერხდება ამ პერიოდის ქართველ მოღვაწეთა საზოგადოებრივი სისტემაზე, გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის კულტურულ-საგანმათლებლო ფუნქციაზე, როგორც ქართლ-კახეთის მეფეთა იდეოლოგიურ საყრდენზე, მსჯელობა.

მეთოდი. შესაბამისად, ნაშრომში გამოყენებულია ისტორიულ-შედარებითი, კოდიკოლოგიური კვლევის მეთოდები, რაც

საშუალებას გვაძლევს დავით გარეჯის საღვთისმეტყველო, ლიტერატურული, კულტურულ-საგანმათლებლო სკოლის მახასიათებლებს განსახსნავდეთ. ეს იყო სკოლა, რომელმაც ძველი საქართველოს, საქართველოს სამეფოების ისტორიის ბოლო საფეხურზე შეინარჩუნა თავისი მისია ღვთისმეტყველების, ლიტერატურის, კულტურის განვითარებისათვის.

შესავალი. XVII–XVIII ს.ს-ში დავით გარეჯის მონასტერი იყო არა მარტო ქრისტიანული სულიერების უმნიშვნელოვანესი კერა, არამედ აქ იყო უძლიერესი ლიტერატურული სკოლა, სამწიგნობრო გაერთიანება, უმდიდრესი ბიბლიოთეკა, ხელნაწერი წიგნები. ამ ბიბლიოთეკით სარგებლობდნენ სხვადასხვა იერარქიულ საფეხურზე მდგომი საერო და სასულიერო პირები. გვიანფოდალურ ეპოქაში, XVIII–XIX ს.ს-ში, საქართველოსა და უცხოეთში სამონასტრო გაერთიანებებთან იკლო სამწერლობო კერებმა და გადაინაცვლა საერო პირთა, ფეოდალთა სასახლეებში. გარეჯის სამონასტრო გაერთიანება ამ მხრივ უკანასკნელი ინსტიტუცია იყო საქართველოში. გარეჯის სამონასტრო კომპლექსს ჰქონდა არა მარტო კულტურულ-საგანმათლებლო ფუნქცია, ის იყო ქართლ-კახეთის მეფეთა იდეოლოგიური საყრდენი. ამ უდიდეს საქმეში განსაკუთრებული როლი შეასრულა ბესარიონ ორბელიშვილ-ბარათაშვილმა, რომელიც მოღვაწეობდა დავით-გარეჯის მონასტერში. ბესარიონის დამსახურებას გარეჯის აღორძინის საქმეში ადასტურებს უამრავი ხელნაწერის ანდერძ-მინაწერი, განსაკუთრებით საინტერესოა ორი მათგანი: 1. A-624 ხელნაწერის მინაწერი - „ნათლისმცემლის მონასტერში მოვედით. კარგათ შეგვიწყნარეს წინამძღვარმა ხარიტონ და ძემან ორბელის შვილმან სვიმონ და ბესარიონ. პირველ ისინი მოსულიყვნენ ნათლისმცემელს და ეშენებინათ“ და 2. პოლიევქტოს კარბელაშვილი გაზეთ „დროებაში“ 1879 წელს №48 გამოქვეყნებულ სტატიაში. ის აღნიშნავდა: „მეორედ განმაახლებელი მონასტრისა და ყოვლითა საუნჯითა აღმავსებელი კათალიკოსი ბესარიონ თაქალთოიანი (ბარათაშვილი. ამანვე შეკრიბნა მონასტერში მონაზონნი)“.

XVIII საუკუნის დოკუმენტები ადასტურებს, რომ გარეჯის ბიბლიოფონდში ინახებოდა არა მხოლოდ სასულიერო შინაარსი წერილობითი ნიმუშები, არამედ საერო და სამეცნიერო შინაარსისაც. თუმცა ცნობილია, გარეჯის სავანე დაარსდა გაცილებით ადრე, VI საუკუნეში, ასურელი წმინდა მამის დავით გარეჯელის მიერ. შემდგომში წმინდა მამების დაუცხრომელი

ღვაწლისა და ხელისუფლების ნებელობით თანდათან ჩამოყალიბდა მსხვილი სამონასტრო კომპლექსი და ლიტერატურული სკოლა.

მსჯელობა. დავით გარეჯის საღვთისმეტყველო-ლიტერატურულ სკოლაში იქმნებოდა ორიგინალური თხზულებები, მიმდინარეობდა მთარგმნელობითი მუშაობა, ახალი ნუსხების დამზადება, ძველი ხელნაწერების გაცხოველება-განახლება, გარეჯის სამონასტრო კომპლექსი საუკუნეების განმავლობაში იყო მსხვილი აკადემიური გაერთიანება, კორპორაცია. ის სხვადასხვა მონასტერს აერთიანებდა. კულტურულ-საგანმანათლებლო მნიშვნელობით განსაკუთრებით გამოირჩეოდა დავით გარეჯის, დოდორქისა და იოანე ნათლისმცემლის მონასტრები. შემორჩენილი ხელნაწერი ფონდები სწორედ ამ მონასტრებს ეკუთვნოდა. დაარსების დღიდან მას ჰქონდა განვითარების სხვადასხვა ეტაპი – დაცემაც და აღმავლობაც, ცნობილი ისტორიული ბატალიები მნიშვნელოვნად აისახა მის მდგომარეობაზე. მონღოლთა შემოსევები, სპარსეთის აგრესია, ლეკიანობა აფერხებდა როგორც სამონასტრო ცხოვრებას, ასევე კულტურულ-საგანმანათლებლო საქმიანობასაც, ნადგურდებოდა ხელნაწერი ფონდებიც. მათი გადაწერა, გაცხოველება, გადარჩენა უძძიმეს პირობებში ბერ-მონაზონთა სიცოცხლის ფასად ხერხდებოდა. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულია დოკუმენტი Ad-1039, „გუღანის შეწირულობის წიგნი გიორგი დადიანისა წმ. დოდოს მონასტრისადმი“, დათარიღებული 1706 წ. 23 მაისით, რომელიც ასახავს მონასტრის მძიმე რელობას, კერძოდ, ლეკიანობას და გარეჯელი მამების მცდელობას, შეევესთ მონასტრის გაძარცვული ხელნაწერი ფონდი. დავიმოწმებ დოკუმენტს:

„ჩვენ ფრიად ცოდვილმან და წყვდიადსა შინა გარდასვლისასა მდებარემან, უნდოებისა და არაწმინდებისა უყვესა შინა დანთქმულმან, სუღით ოხერ და უნაყოფომან და კუაღად შენდავე შემოვრდომილმან, დადიანმან ბატონმან გიორგიმ და თანამეცხედრემან ჩვენმან, ლიკთ-ამერისა და ყოვლისა ჩრდილოეთისა მპყრობელ-განმგებლისა აბაშიძის გიორგის ასულმან, შენ მიერ უფალო ღმერთო ჩვენო, ცვა-ფარვა მოვლინებულმან დედოფალმან თამარ, ვიგულეთ და ვიგულისმოდგინეთ და შემოგწირეთ წმიდა და სულთა განმანათლებელი გუღანი ესე უდაბნოსა გარეჯისასა, საფლაავსა წმინდისა დოდოსასა, სულთა ჩვენთა მშვიდობისა მოცემად, ძისა ჩვენისა გიორგისა აღსაზრდელად და სკიპტრა-პატრონობისა ჩვენისა წარსამართებლად.

მას ჟამსა, ოდეს მოიწივნეს წინაშე ჩვენსა წმინდის ამის უდაბნოსა მამათა და კრებულთა მიერ წარმოვლენილნი ღმერთ-შემოსილნი მამანი: სამთავენელ ეფისკოპოსი კუპირიანე, მღრ-დელ-მონაზონი ეპიფანე, მაყაშვილი მთავარდიაკონი ზაქარია. მოიწივნეს ვედრებათ და თხოვათ გულანისა, რამეთუ ჟამთა ვი-თარებისაგან უდაბნო იგი ურჯულოთა მიერ იავარქმნილიყო და წმინდისა ეკლესიისა სამკაულთაგან ცარიელ ქმნილიყო.

რადგან აჯა წინაშე ჩვენსა მოიწივნეს, მათი უსმენელობა ჩვენგან არ ეგებოდა. ვისმინეთ აჯა და მოხსენება მათი და შევსწირეთ გულანი ესე და წარვგზავნეთ სულთა ჩვენთა საო-ხად და ცოდვათა ჩვენთა შესანდობელად.

ვინცა და რამანცა, დიდმან ანუ მცირემან, მეფემან ანუ მთა-ვარმან, მდიდარმან ანუ გლახაკმან, სჯულიერმან ანუ უსჯულო-მან, ჳელყოს გამოკუეებად მცირისა ამის ნადვაწისა ცვენისა უდ-აბნოსა მისგან, ანუ ჩვენის ცოდვილის სულის მოვსენება დაგვაკლოს, როს ხამსცა დაუსაბამო დაუსრულებელი ღმერთი, მამა, ძე და სული წმინდა, და ყოველნი წმინდანი ღმერთისანი, და ჩვენთამცა ცოდვათა მიერ განიკითხვის დღესა მას სას-ჯელისასა. კოლო დამამტკიცებელი ამისი ღმერთმან აკურთხოს.

დასაბამიდგან წელთა შეიდიათას ორას და ათოთხმეტსა, ხოლო ქრისტეს აქეთ წელთა ათასშვიდას და ექუსსა, ქორა-ნიკონსა ქართულად ტჳლ.

დაიწერა წიგნი ესე მაისსა ოზდასამსა, ჳელითა მდივან-მწიგ-ნობრისა ჩვენისა თავაქარაშვილისა თავაქარისათა.

ხელრთვა (ხვეულად): დედოფალი თამარ.

მონა ღვთისა, [ყმა] ხვანთქ[რისა] დადიანი გიორგი“.

როდესაც ვსაუბრობთ დღეს არსებულ გარეჯულ ხელნაწერ ფონდებზე, აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ საქართვე-ლოს ისტორიის სხვადასხვა ეტაპზე მასშტაბური პოლიტიკური ემიგრაციაც, როცა ქართველ ემიგრანტებს პირად ნივთებთან ერთად მიჰქონდათ ხელნაწერი წიგნებიც. ასევე გასათვალის-წინებელია საქართველოს გასაბჭოება, როცა ეკლესია აღიქმე-ბოდა არა როგორც კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი, არა-მედ როგორც იდეოლოგიური ოპონენტი, განადგურდა უამრავი ხელნაწერი და ბეჭდური წიგნი, კულტურული ღირებულების ნივთი.

მე-19 საუკუნეში წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგა-დოების, შექმდე კი საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ინიციატივითა და მოწინავე ინტელიგენციის ჩართულობით

დაიწყო ხელნაწერი წიგნების შეგროვება, აღნუსხვა, შესწავლა და პირველადი აღწერილობების შედგენა. გაზეთ „ივერიაში“ №207 მიხეილ ხელაშვილმა გამოაქვეყნა გარეჯის იოანე ნათლისმცემლის მონასტრის ხელნაწერი ფონდი. გარეჯულ ხელნაწერთა ნუსხა შეუდგენია ექვთიმე თაყაიშვილსაც, როცა მან იმოგზაურა დავით გარეჯში. ცნობები გარეჯულ ხელნაწერთა კორპუსზე დაცულია ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ე.წ. მზარდ ფონდში Q-1040, „იოანე ნათლისმცემლისა და დავითის მონასტრის ხელნაწერთა სია“. საქართველოს კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ისტორიული დოკუმენტების საცავში ინახება რამდენიმე წერილობითი ნიმუში, რომლებშიც აღნუსხულია გარეჯის საეკლესიო ნივთები, მათ შორის ხელნაწერებიც. არც ერთი დასახელებული წყარო და დღეს ხელნაწერთა აღწერილობებში დაფიქსირებული გარეჯულ ხელნაწერთა რაობა არ ემთხვევა ერთმანეთს.

ხელნაწერთა იდენტიფიკაციისთვის საჭიროა ხელნაწერის ზუსტი არქეოგრაფიული მონაცემები (გადამწერი, გადაწერის ადგილი, თარიღი, დაწერლობის ტიპი, საწერი მასალა, პალეოგრაფიული თავისებურებები, ანდერძ-მინაწერები და ა.შ.), მხოლოდ რაობის განსაზღვრა ამის საშუალებას ვერ იძლევა. ამ მხრივ ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ შედგენილი აღწერილობა უფრო სრულყოფილია, ვიდრე ჩვენ მიერ დასახელებული სხვა წყარო, ყველა დანარჩენი მხოლოდ ხელნაწერების ჩამონათვალია. დღეს არსებულ ხელნაწერ ფონდებში დაცული გარეჯული ხელნაწერების ზუსტი რაოდენობა გაურკვეველია, მიზეზი სხვადასხვაგვარია, ხშირ შემთხვევაში აღწერილობებში მითითებული არ არის გადაწერის ადგილი, გადამწერი, თარიღი და ა.შ. ასევე ჩვენთვის უცნობია საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებული ქართული ხელნაწერი კოლექციების ზუსტი რიცხვი და მათი არქეოგრაფიული მონაცემები. ამჟამად არსებულ ხელნაწერთა არქეოგრაფიული მონაცემების მიხედვით სხვადასხვა ფონდში დაცულია გარეჯული ხელნაწერების შემდეგი რაოდენობა: საქართველოს კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში 129 ერთეული, საქართველოს ცენტრალური არქივში – 11, გიორგი ლეონიძის სახ. საქართველოს ლიტერატურის მუზეუმში – 1, ნიკო ბერძენიშვილის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში – 1, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტში – 6, ვენის ნაციონალურ ბიბლიოთეკაში – 1:

ქვემოთ მოგვყავს ზემოთ დასახელებული წყაროები. იმ ხელნაწერებს, რომლებიც ინდენტიფიცირებულია, მიწერილი აქვს დღეს ხელნაწერ ფონდებში დაფიქსირებული შიფრი. აქვე აღვნიშნავ, ზოგიერთი ხელნაწერი ამჟამინდელ ფონდებში წარმოადგენს კრებული ნაწილს და არა ცალკე ერთეულს, ზოგს აღწერილობებში სხვა თარიღი აქვს მითითებული.

გაზეთი „ივერიაში“ 1886 წ. №207, 3-4 გვერდებზე დაიბეჭდა მის. ხელაშვილის სტატია „ნათლისმცემლის უდაბნო კახეთში“. აღნიშნული სტატიის მიხედვით გარეჯში, კერძოდ ნათლისმცემლის მონასტერში, ინახებოდა 43 ხელნაწერი. „ივერიაში“ მის. ხელაშვილის მიერ დაფიქსირებული ნათლისმცემლის ხელნაწერი ფონდი შედარებულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ Q-1040-ის იოანე ნათლისმცემლის ხელნაწერ კოლექციასთან. ორივე წყარო მე-19 საუკუნით თარიღდება, თუმცა აღნიშნული ხელნაწერის (Q-1040) გადაწერის ზუსტი თარიღი და გადაწერი უცნობია. მის. ხელაშვილმა 43 ხელნაწერი აღწუსხა, Q-1040-ში კი ნათლისმცემლის მონასტრის 32 ერთეული ხელნაწერია მითითებული, აქედან მხოლოდ 24 ერთეულის რაობა ემთხვევა მიხეილ ხელაშვილის მიერ აღწუსხულ ფონდს. ორივე წყაროში მითითებული ხელნაწერები ამჟამად ინახება ჩვენ მიერ დასახელებულ ფონდებში, მაგრამ როგორც აღვნიშნეთ, ხელნაწერთა ზუსტი იდენტიფიცირება მხოლოდ რაობით არ დგინდება.

გაზეთი „ივერია“ 1886 წ. №207.

„ეპიტრატზედ ნაწერი წიგნები: 1) წიგნი ღვთის მშობლის და ყოველთა წმინდათა საყოველღეო საკითხავი არის ნაწერი ხუცურად და აკლია თავი და ბოლო. 2) წლის მეტაფრასი ხუცურად დაშლილი.

ქალაღღზედ ნაწერი: 1) გრდემლი. 2) წლის მეტაფრასი. 3) წიგნი გრიგოლ ღვთის-მეტყველისა. 4) წიგნი მატეთს სახარების თარგმანისა იოანე ოქროპირის მიერ. 5) მარკოზის სახარების თარგმანი. 6) წიგნი სასუფეველად წოდებული. 7) იოანეს სახარების თარგმანი, ორი წიგნია. 8) ლუკას სახარების თარგმანი. 9) მატეთს სახარების თარგმანი. 10) ქართლის ცხოვრება. 11) წიგნი ნათლის ღებისათვის ვასილისა. ეს წიგნი თარგმნილი არს ბერძულით ქართულად ღირსის მამის ჩვენისა ევთიმეს მიერ და აღწერილია რომელისამე მონაზონის იოსებისაგან. 12) თარგმანი ლუკას სახარებისა იოანე ოქროპირისაგან. 13) სწავლანი დიონისე არეოპაგელისა, თარგმნილი ევთიმესაგან. 14) წიგნი

განყოფისათვის სომეხთა და ქართველთა. 15) წიგნი გრიგოლ ნოსელისა. 16) ასკეტიკა. 17) წიგნი გრიგოლ ღვთის-მეტყველისა. 18) ღვთის მეტყველება ანტონ კათალიკოსისა, აღწერილი 1780 წ. ფებერელის 6-სა. 19) ღვთის-მეტყველისა იოანე დამასკელისა, აღწერილისა 1717 წ. ივნისის 20-ს. 20) წიგნი კოსმან და დამიანესი. 21) წმიდათ ცხოვრება. 22) ლავსაიკონი. 23) წმიდათ ცხოვრება და მამათა კანონი. 24) წიგნი გრიგოლ რომთა პაპისა, თარგმნილია ბერძულით ღირსის ევთიმესაგან, აღწერილია წინამძღვრის იოსებისაგან ნოემბრის 23, ქორონიკ. 403. 25) წიგნი მეექვსე კრებაზედ. 26) წიგნი შვიდთა მსოფლიო ბერებთა. 27) წიგნი მარწუხად წოდებული. 28) წიგნი მაქსიმე აღმსარებელისა. 29) წიგნი წმიდათა მოღვაწეთა. 30) წიგნი ნებროთისი. ესე არს ისტორიული მოთხრობათა ქვეყნის შექმნიდან თეოდორე დიდამდე, თხზულება მღუდელ-მონაზონის გრიგორისა. 31) მარხვის მეტაფრასი. 32) წიგნი კლემაქსად წოდებული. აღწერილია ამ მონასტერში ხუცეს-მონაზონის ბესარიონ ორბელიშვილისაგან, 1697 წელს. **ეს ხელნაწერი ამჟამად დაცულია A-105, არის კრებულის ნაწილი, თარიღდება 1697 წლით. გადაწერის ადგილად მითითებულია დავით გარეჯის მონასტერი.** 33) წიგნი მოთხრობად წოდებული. ამაში არის ცხოვრება და მოქალაქობა ღირსისა მამისა ჩვენისა დავით გარესჯელისა. 34) მეტაფრასი მიცვალებისა, აღწერილი მღუდელის მახარობელ ბაკურაძისაგან. 35) წიგნი ქალწულ-მოწამეთა. 36) წიგნი კათოლიკე ეკკლესიისათვის. 37) კატილორია ანტონის მიერ არხიეპ. დავითიანისა. 38) კონდაკი დაწერილია გაბრიელ საგინაშვილისაგან; **გაბრიელ საგინაშვილის მიერ გადაწერილი კონდაკი ამჟამად დაცულია ხელნაწერში A-624, არის კრებულის ნაწილი, თარიღდება 1707 წლით. გადაწერის ადგილად მითითებულია დავით გარეჯის უდაბნოს ბერთუბნის მონასტერი.** 39) ლავსაიკონი. აკლია თავი და ბოლო. 40) წიგნი კითხვა-მიგებისა. ამაში არის ცხოვრება და მოქალაქობა მაქსიმე აღმსარებელისა და კითხვა-მიგება მისივე და პიროს პატრიარქისა მწვალებელისა. 41) წიგნი, რომელსა ეწოდების: სიყვარული არს გულ-მოღვინება სულისა კეთილისა“.

ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ფონდში დაცული ხელნაწერი Q-1040 არის „იოანე ნათლისმცემლისა და დავითის მონასტრის ხელნაწერთა სია“. მოგვყავს ხელნაწერი ტექსტი სრულად. იდენტიფიცირებულ ხელნაწერებს გვერდზე მითითებული აქვს გაზეთ „ივერიის“ შესაბამისი ნომერი:

lr

	სია იოანნე ნათლისმცემლისა	
ა	წიგნი მაქსიმე აღმსარებლისა ერთი - №28 („ივერიის“ მიხედვით)	
ბ	წიგნი გრიგოლ რომთა პაპისა ერთი - №24 („ივერიის“ მიხედვით)	
გ	წიგნი მათეს თავის სახარების თარგმანი ერთი-№4 („ივერიის“ მიხედვით)	
დ	წიგნი წიგნი ლუკას თავის სახარების თარგმანი ერთი - №8 („ივერიის“ მიხედვით)	
ე	წიგნი ოქროპირისა, იოანესთჳს მახარებელსა თქმულსა სახარებისა ერთი - №7 („ივერიის“ მიხედვით)	
ვ	წიგნი წმიდათა შორის მამისა ჩვენის იოანე ოქროპირისა, თარგმანება იოანეს თავისა სახარებისა	
ზ	წიგნი მარკოზ მახარებელის სახარების თარგმანი ერთი-№5 („ივერიის“ მიხედვით)	
წ	წიგნი გრდემლად წოდებული - №1 („ივერიის“ მიხედვით)	
თ	წიგნი ნათლისღებისათჳს, თქმული დიდისა ვასილისა ერთი-№11 („ივერიის“ მიხედვით)	
ი	წიგნი შვიდთა მსოფლიოთა საღმრთოთა კრებათა-№26 („ივერიის“ მიხედვით)	
ია	წიგნი მარწუხად წოდებული ერთი-№27 („ივერიის“ მიხედვით)	
იბ	წიგნი მეექვსისა კრებისა ას სამეოცდა მამათა-№25 („ივერიის“ მიხედვით)	
იგ	წიგნი წმიდისა მამისა ჩვენი ალვიპი მესვეტისა ერთი	
იდ	წიგნი წმიდათა მამათა მიერნი კანონი ერთი	
იე	წიგნი იოანე მონაზონისა	
ივ	წიგნი წოდებული მამათ ცხოვრებად ერთი	
იზ	წიგნი გრიგოლ ღვთის მეტყველისა ერთი-№3 („ივერიის“ მიხედვით)	
იწ	წიგნი სასურველად წოდებული ერთი	
ით	წიგნი წოდებული ასკიტიაკონად ერთი-№16 („ივერიის“ მიხედვით)	
კ	წიგნი წოდებული დიონოსოს ერთი-№13 („ივერიის“ მიხედვით)	
კა	წიგნი კოზმან და დამიანესი ერთი-№20 („ივერიის“ მიხედვით)	

კბ	ლაესაიკონი-№22 („ივერიის“ მიხედვით)	
კგ	წიგნი ლუკას სახარების თარგმანი ერთი-№12 („ივერიის“ მიხედვით)	
კდ	წიგნი გრიგოლ ნოსელისა ერთი-№15 („ივერიის“ მიხედვით)	
კე	წიგნი ვრცლად აღწერილი სამღვთონი სიტყვანი გრიგოლ ღვთის მეტყველისა-№17 („ივერიის“ მიხედვით)	
კვ	წიგნი წოდებული თეოლოლია	
კზ	წიგნი წოდებული წლის მეტაფრასი ერთი-№2 („ივერიის“ მიხედვით)	
კც	ქართლის ცხოვრების ნაწილი-№10 („ივერიის“ მიხედვით)	
კთ	წიგნი ნებროთისა ერთი-№30 („ივერიის“ მიხედვით)	
ლ	წიგნი განყოფისთჳს ქართლისა და სომხეთისა-№14 („ივერიის“ მიხედვით)	
ლა	წიგნი ქართველთ წმინდათა ცხოვრება	
ლბ	წიგნი მათთჳს თავის სახარების თარგმანი ერთი-№9 („ივერიის“ მიხედვით)	

2r

	სია წმიდის დავითის მონასტრისა	
ა	მატთჳს თავის სახარების განმარტება	
ბ	იოანეს თავის სახარების განმარტება	
გ	მარკოზის სახარების განმარტება	
დ	დოდმატიკა იოანე დამასკელისა	
ე	გრიგოლი ღვთისმეტყველი	
ვ	დიდის ვასილის ითიკა	
ზ	მაქსიმე აღმსარებელი	
ც	დიდი მეტაფრასი	
თ	წინწილი დადადებისა	
ი	მრავალ-თვალი	
ია	დაბადების განმარტება	
იბ	გურდემლი	
იგ	დიონოსიოს არეოპაგელი	
იდ	სწავლა იოანე ოქროპირისა და ლავსაიკონი ერთ წიგნად	
იე	ქართველთ წმინდათ ცხოვრება	
ივ	ხრონოღრაფი, ექვსთა დღეთა გრიგორი ნოსელისაგან თქმული ათორმეტთ თვალთ განმარტება ვასილისა და ყოველთა ცხოველთ მეტყუელება, იპოლიტესაგან	

	განმარტება მოსესი და ათორმეტთა ნათესაეთა მისთა, ერთ წიგნად	
იხ	დავითის თარგმანება	
იწ	საბას ცხოვრება	
ით	სწავლა მონაზონთა	
კ	კლემაქსი	
კა	მამათა ცხოვრება	
კბ	ღვთის მშობლის ცხოვრება, მეტაფრასი გრიგორი ნოსელისა და სხვათა ერთ წიგნად.	
კვ	ეფრემი და ლავსაიკონი ერთ წიგნად	
კდ	მეტაფრასი შობისა და სხვათა დღესასწაულთა ერთ წიგნად	
კე	კლემაქსი და ბაგრატის ცხოვრება, ერთ წიგნად	
კვ	მეტაფრასი მეზუერისა და ფარისეველისა, და სრულიად მარხვისა ერთ წიგნად.	

ყველაზე სრულყოფილი ხელნაწერთა არქეოგრაფიული მონაცემების თვალსაზრისით არის ექვთიმე თაყაიშვილის შედგენილი გარეჯული ხელნაწერების აღწერილობა, რომელიც დაცულია ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ექ. თაყაიშვილის ფონდში №298 - „იოანე ნათლისმცემლის და დავით-გარეჯის მონასტრების წარწერები, ნიეთები და ხელნაწერები“ (სრულად დაცულია ხელნაწერის ენა):

„I. საწინასწარმეტყუელო, ეტრატზედ, თავი აკლია, ბოლოს უწერია დიდებად წმიდა სამებით დიდებულსა დაესრულა საწელიწდომ საწინასწარმეტყუელო წესსა ზედა ბერძულსა ახალ თარგმნილი წმიდისა მამისა ჩუენისა გიორგი მთაწმიდელისა სრული ყოვლითურთ და უნაკლულო.“

მე სრულითა საწყალობელმან ეგნატი დავწერე წმიდაჲ ესე წიგნი საწინასწარმეტყუელო დიდებულისა ლავრისა შატბერდისათჳს სალოცველად ღთიჳ გურგუოსანთა მეფეთა ჩუენითა გიორგი მეფეთა მეფისა და კესაროსისა და ძისა მათისა დავით მეფისა და სევასტოსისა საუკუნომცა არს კეთილი საჭსენებელი მეფობისა მათისა და კუალად სალოცველად ძმათა ჩემთა იოანე ჭყონდიდელ მთავარებისკობოზისა და სინგელოზისა პეტრე ვესტისა და მწიგნობართა უხუცესისა და ჩემ ცოდვილისაცა ეგნატისათჳს ლოცვა ყავთ ღმერთის მან დაგაჯეროს ქორონიონი იყო „ტ“ და „ე“.

დაიწერა მოსე ხუცისა ხანცთელისა ჳელითა“; ხელნაწერია მუჟამად დაცულია ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში H-1350, საწელიწდო საწინასწარმეტყუელო, 1085 წ. ჩამოტანილია დავით გარეჯის მონასტრიდან ექ. თაყაიშვილის მიერ. მითითებული ანდერძი განთავსებულია 77r-v-ზე.

2. საგალობელი ნუსხა-ხუცურით. ბოლოს: „წიგნი ესე დავსწერე რომელ არს ზადიკისა და მარხვანისაგან გამორჩეული საგალობელი და მცირედი ტიბიკონიცა მრავალმთის ნათლისმცემლის მონასტერსა შინა მე ყოვლად უღირსმან დაიკონ-მონაზონმან სოლ~ეას შვილმან გერონტი მეფობასა მეორისა ირაკლისასა თუესა(თა) ივლისსა იდ ქკა უოვ, ღმერთო შემეწიე ცოდვილი ესე“. №163. **ამუჟამად A-1354 საგალობლების კრებული 1788 წ. მითითებული ანდერძი განთავსებულია 193v-ზე**

3. სახარებად და სამოციქულოს საკითხავები (აპრაკის) ორ სვეტად ქაღალდზე ნუსხური №19 XIV-XV ს. ბოლო აკლია. **ამუჟამად A-137 სამოციქულო, XIII-XIV ს. ეკუთვნოდა დოდოს მონასტერს;**

4. №153, მხედრული, „ესე წიგნი, რომელ არს გრიგოლ ღვთისმეტყუელი გადავსწერე მე ცოდვილმან იერონომასმან იოსტოს რაოდენ ძალ მედვა ძალისაებრ და უძღვენ მონასტერსა წმიდასა მრავალმთის დავით გარესჯელისასა გამომწირველი იყავნ ცოდვილი იოსტოს წელსა ჩყებ“. დიდი წიგნი ლურჯ ქაღალდზე, 652 გვერდი, დიდი ფორმატის. **ამუჟამად A-1338 სადღესასწაულო დეკემბრის, იანვრის და თებერვლის. 1806 წ. ჩამოტანილია დავით გარეჯის მონასტრიდან აკ. შანიძის მიერ. მითითებული ანდერძი განთავსებულია 326v-ზე;**

5. №50 მარხვანი დიდი ფორმატისა ორ სვეტად ქაღალდზედ, ბოლო აკლია; ცოტა ბოლოს მხედრულის ხელით შესასწავლია.

ქ. ეს მარხვანი წმიდის დავითის არს მე გიორგი წმიდელს ღმდელს აბრამს მათხოა დავით გარესჯის არქიმანდრიტმა თეოდოსიმ და როცა მთხოვო ისევ მოგართო ფეფერელის კვ. - უოდე იკონომოსის მაქსიმესი დავით (ჩართულად) ქკს უოზ XIII-XIV სს. (XIV-XVI B გეადაშლილია).

6. №155 იოანე სახარების თარგმანი, ხუცური, ორ სვეტად ქაღ. თავი აკლია, თავში მინაწერი მხედრული.

XV-XVI: „ქ. ეს იოანეს სახარების თარგმანი დავით ბერმა შემოსწირა წმიდას დავითს ისიმც რისხავს ვინც გამოსწიროს და ორისავე სოფლიდამაც გამოკეებულს.

აგვისტოს: ა: ქკს: უპდ“. ამჟამად A-1340, იოანე ოქროპირი, იოანეს სახარების თარგმანება, XVII-XVIII ს. ეკუთვნის დავით გარეჯის უდაბნოს ნათლისმცემლის მონასტერს. მითითებული ანდერძი განთავსებულია 268v-ზე.

7. №56 პარაკლიტონი, ხუცური, ერთ სვეტად XIII-XIVს.

8. №92 პარაკლიტონი, ამგვარივე ამავე დროისა ერთი წარწერით მხედრული „ქ. ქკს თვესა ივლისსა, კზ დღესა ოთხშაბათსა გამოვიდა დოდოს კრება დავით გარეჯას დაიწერა გერმანეს მიერ“.

9. №81 კონდაკი საღმთო ჟამისწირვა იოანე ოქროპირისა, ქალაღღზე, XVI-XVIIს. ამჟამად A-1358, კონდაკი XVIII ს. ჩამოტანილია დავით გარეჯის მონასტრიდან.

10. №83 ჟამისწირვა იოანე ოქროპირისა, ხუცური, XVIIIს.

11. №97 ტიპიკონი, ხუცური, XVIIსაუკ.

12. №99 ტიპიკონი, ხუცური, XVI-XVIIსაუკ.

13. №98 ტიპიკონი, ხუცური, XIV-XVს.

14. №100 ტიპიკონი, ხუცური, საბას ლავრისა, „ტუპიკონი საეკლესიოსა წესისა კეთილ განგებულისა წმიდისა და ღვთივ შემოსილისა საბას ლავრისა რომელი ესე ესრევე იქმნების სხვათაცა ყოველთა მონასტერთა შინა პალესტინისათა. ბოლოს: ცოდვილი და ცოდვათა მიერ ფრიად შეიწრებული ყოვლად უღირსი მონა სიწმიდისა თქვენისა წინამძღვარი იობ ღირს ვიქმენ აღწერად ტუპიკონისა ამის და მოგიძღვანე ღირსთა მამათა და კრებულთა წმიდისა დოდოსათა და შევსწირე წმიდას დოდოს გევედრები ღმრთისათვის ოდეს აღმოიკითხვიდეთ შენდობას ჰყოფდეთ ქნსა უგ“. ამჟამად A-1348, ტიპიკონი 1715 წ. ჩამოტანილია დავით-გარეჯის დოდოს მონასტრიდან. მითითებული ანდერძი განთავსებულია 135v-ზე.

15. №57 დავითნი, ხუცური, XVIIს. თავში მხედრულით აწერია: „მე ზირაქ ავალისშვილმან ნეტარ არს კაცი ესე ჩაუმატე დავითიანსა ამას შინა უფალო მოიხსენე ცოდვილი ბერი ზირაქ ოკლონბერსა კზ, ქკს უოდ წელსა ჩღჳგ, რუსულს, 1756“.

16. №147 რჩულის კანონი, ახლად თარგმნილი წმიდისა მამისა ჩვენისა ეფთჳმისი ხუცური XVIIIს. ბოლოს: „სამეფოს ქალაქს მოსკოვს ესე რჩულის კანონი განსრულდა თვესა ივლისა კე წელსა, ჩღღგ“; ზემოთ მხედრულათ: „ამის მჩხიბავს ნიკოლოზ მაღალაძესთჳს შენდობა ყავთ უფაღნო ჩემნო ავკველობისათჳს ნუ მბასრობთ არ ვიცოდი ხუცური“. ამჟამად A-1361, რჩულის

კანონი. 1763 წ. მითითებული მინაწერები განთავსებულია 167r-ზე

17. №104 ტიპიკონი საბას ლავრისა, ხუცური, უფრო ძველი პირველზე, XV-XVIв.

18. №148 სიტყვის გება ლათინთა, მხედრული, XVIII в. გადამწერი ცოდვილი რომანოზ ბოლოს წერს: „ღმერთმან აკურთხოს ბატონი **ბესარიონ** რომ მათი დაფარული სირცხვილი ასე განუქიქებია. ნეტავი შემატყობინა“. **ამჟამად A-1395, მე-18 საუკუნე, მინაწერი განთავსებულია 360 გვ-ზე. მოტანილია დავით-გარეჯიდან აკ. შანიძის მიერ 1922 წ-ს.**

19. №159 ქადაგებანი, ხუცური, XIV-XV в. (пологая дата ხუცური XVI-XVII в) „ქ. ქოქმის ძესა ელიას და მისთა დედა მამათა შეუნდვეს ღმერთმან“;

20. №26 სტოდიერი, ხუცური, XIV-XVв. თავი და ბოლო აკლია. **ამჟამად, სავარაუდოდ, A-1347, სტოდიერი, აღწერილობის მიხედვით XII ს-ისა. ჩამოტანილია დოდოს მონასტრიდან;**

21. №78 ღრამატიკა, ანტონ კათალიკოსისა, მხედ. XVIIIв. ბოლოს აწერია: „ღმერთო მოიხსენე დიაკონი იოანე იმის მიერ მე-ბოძა მე ცოდვილს ბერს მაქსიმეს და იმის დედის თამარისაგან“.

22. №169 მარგალიტი, ხუცური, XVII საუკ. **ამჟამად, სავარაუდოდ, Q-725 მარგალიტი, 1793 წ. გადაწერილია დავით გარეჯის მონასტერში.**

23. №31 მარკოზის სახარების განმარტება, მხედრული, ბოლოს წერია: „აღვსწერე უღირსმან მღვდელ-მონაზონმა იოსტო ეს წიგნი რომელ არს მარკოზის განმარტება გარდავსწერე მე ცოდვილმა იერონომასმან იოსტოს რაოდენ ძალ-მედვა ძალის-ამბრ წელსა ჩყებ“. **ამჟამად A-1336 თეოფილაქტე ბულდარელის, მარკოზის სახარების თარგმანება, 1806 წ. ჩამოტანილია დავით გარეჯის უდაბნოს ნათლისმცემლის მონასტერში, მითითებული ანდერძი განთავსებულია 62v-ზე;**

24. №164 ტიპიკონი, ხუცური, საბას ლავრისა ხუცური XVI в.

25. №103 თთვენი იანვრისა, მხედრული, კუთვნილი მეფის ძის დავითის, შეწირული იოსებ ფალავანდოვისგან დავით გარეჯას ჩყმზ წელს თბილისს, начало XIX века. **ამჟამად A-1337, იანვრის თვენი, 1757-1788 წ. ეკუთვნოდა დავით გარეჯის უდაბნოს ნათლისმცემლის მონასტერში, მითითებული ანდერძი განთავსებულია 1 ყდის შიგნითა არეზე;**

26. №46 თთვენი თებერვლისა, გადაწერილი და კუთვნილი მეფის ძის დავითისა იოსებ ფალავანდოვის მიერ, შეწირული ჩემზ წ. ოკლომბრის 10.

27. №82 ძლისპირი, მარხვანი;

28. №49 სადღესასწაულო დეკემბერი, იანვარი და თებერვალი მხედრული ღურჯ ქაღალდზე დიდი in helio ბოლოს უწერია: „შეწევნითა და მოწყალებითა ყოვლად სახიერისა ღმრთისათა აღიწერა სადღესასწაულო ესე სამისა თუსა უდაბნოს მნათობისა ღმერთშემოსილისა თუთ დავით გარესჯელისა უდაბნოსა შინა მორჩილებისათუს მაღალ ღირსისა მამისა ჩუენისა არხიმანდრიტისა ვაჩნაძე ილარიონისა ყოვლად უღირსისა იერონომახისა და სისხლითა თანაზიარისა მისისა ფრიად ცოდვილისა ნიკოლაოზისა მიერ რომელიცა ცვთომისა და ნაკლულევიანებისათუს შენდობასა მოქენობს ადგილ-ადგილ მეორე კერძო გასვლისათუს მიხეზად ქაღალდსა წინა გიყოფთ რომლისათუსცა მხილველთაგანმან არავინ სწყეოთ, არამედ უფროსდა ლოცუთ მოისხენებდეთ, თქუენისა კეთილ გონიერებისათუს უფალნო, სრულ იქმნა განხორციელებითგან წმიდისა სიტყუსა, წელსა ჩყვ, მარტის კდ“. **ამჟამად A-1398, სადღესასწაულო დეკემბრის, იანვრის და თებერვლის. 1806 წ. ჩამოტანილია დავით გარეჯის მონასტრიდან აკ. შანიძის მიერ; მითითებული ანდერძი განთავსებულია 705 გვ-ზე.**

29. №160/79 ღრამატიკა ანტონ კათალიკოსისა მხედრული, გადაწერილი 1817 წელს 29 ნოემბერს იოსტოს მიერ. **ამჟამად A-1396, ანტონ I, გრამატიკა, აღწერილობის მიხედვით იოსტოს ხელით გადაწერილი. ანტონის „ღრამატიკა“ დათარიღებულია 1787 წლით. ჩამოტანილია დავით გარეჯის მონასტრიდან აკ. შანიძის მიერ;**

30. №122/96 ჟამნი, ნუსხა ხუცურით, XVIII საუკუნისა არა უადრეს 1712 წლისა, აქედგან იწყება ქორონიკონის წელთ აღრიცხვა და კალენდარი 1744-მდე. აშიაზე ქორონიკონების ბოლოს სამ ფურცელზე გაგრძელებულია ასეთი წარწერა: „ტბვ ამა ქკსა იქმნა ზანძის ომი, მეფე აღექსანდრე და ქაიხოსრო გურიელი შეიბნენ გურიელს მოჰყვა თან ლაშქრად ურუმის ჯარი და ქართველნი მრავალნი აღექსანდრე მეფეს გაუმარჯვდა და გურიელს დაუმარცხდა და ლიპარი დადიანის შუღლი იქ მოკლეს“. **ამჟამად A-1349, ჟამნი, 1703-1710 წწ. მითითებული ანდერძი მინაწერი განთავსებულია 253v-ზე.**

31. №157/67 (წასაღები) გარდამოცემა იოანე დამასკელისა, ხუცური, შეწირული რომანოზ არქიერის მიერ, გადაწერის დრო ბოლოში: „სადიდებელად წმიდისა სამებისა აღიწერა ესე წიგნი სამეუფოსა ქალაქსა: მოსკოს ქეს ჩღლზ ჳელითა გარსევენაშვილის ონისიმესითა“. ამჟამად **A-1346 იოანე დამასკელი. გარდამოცემა სარწმუნოებისა, 1737 წ. ჩამოტანილია დავით გარეჯის მონასტრიდან, მითითებული ანდერძი განთავსებულია 97r-ზე;**

32. №152/58,24,18 კატეხიზმო ლურჯ ქალაღღზე მხედრული, XIX საუკ. დასაწყისი.

33. №260 აღსარება მართლმადიდებელ სარწმუნოებისა, სამ ნაწილად მხედრული, ბოლოს უწერიან: „ყოვლად უღირსი გერონტი მხილუშლთაგან შენდობას ვითხოვ უცბად წერისათვის, წელთა 1797.4.10 მრავალმთის ნათლისმცემლისა მონასტერსა შინა აღიწერა წიგნი ესე სამ ნაწილედ“;

მინაწერი: „ქუხნაში უნდსა ვნახოთ პოდნოსი დიდი ბართაშვილ ფარემუხ ბეგ (უკუღმა იყო მიწერილი)“. ამჟამად **A-1359, პეტრე მოვილა, აღსარება მართლისა სარწმუნოებისა, 1797წ. მითითებული ანდერძი განთავსებულია 114r-ზე.**

34. №72/93 ტიბიკონი, ხუცური, 15-16 века. ხუცური, ნიკოლოზ დიდისა წინასტყვაობით. მისი შედგენილი უნდა იყოს. ბოლოს სხვა ხელით: „ქრისტეფორე შემეწიე ქრისტეფორე ქარუმიძე.

ქ. ღმერთო შემეწიე ცოდვილი ბერი დავით ქეს ული (განმეორებულია ხუცურით და მხედრულით).

ქ. ღმერთო შეიწყალე ცოდვილი მაქსიმეს ძე დავით. ღვდლით და ვეკურთხე ქეს უო“.

35. №143/56 ლოცვანი, ხუცური XVIII в.

36. №151 კლემასი ანუ აბბა დოროთეს სულთა სასარგებლონი სწავლანი, მხედრული, მე-XIX საუკ. ბოლოსა გადაწერილი 1850 წელს;

37. № 53 მამათა ცხოვრება ხუცური მე-XIII–XIV საუკ. თავი და ბოლო აკლია ორ სვეტად. ამჟამად **A-1339, მამათა სწავლება (პატერიკი), XII ს. ჩამოტანილია დავით გარეჯის უდაბნოს ნათლისმცემლის მონასტერში;**

38. №55 სახარება ნაბეჭდი და ხელთ ნაწერი არევით, ხუცური, დაახლოებით ეკუთვნის მე-XVIII საუკუნის ბოლოს, შეწირული იეროდიაკონის გაბრიელის მიერ.

39. №27 ტიბიკონი დავით გარეჯის მონასტრისა, მე-XVIII საუკ. ბოლოს უწერია: „ქკს აქეთ ჩღნწ 1758 ქართული ქორონიკონი ქკს უბჟ“. ბოლოს უწერია:

„აღვაწერინე ტიბიკონი ესე სრულად შემოკლებული რუსულისაგან ქართულად ნათარგმნი საფასითა სრულითა ბოდბელ მიტროპოლიტმან იოანე და შევწირე სასოებასა ჩუენსა და განმანათლებელსა უდაბნოსა დავით გარეჯისასა მოსაკსენებელად და აღსაკოცველად ცოდვათა გადაწერილია მდღელ დეკანოზის სიონის ტაძრისა ნიკოლოზის მიერ დასასრულ იქმნა ივლისის 3 ქრისტეს აქათ ჩღნწ“. **ამჟამად A-1399, ტიბიკონი (რუსულიდან თარგმნილი), 1758 წ. ჩამოტანილია დავით გარეჯის მონასტრიდან აკ. შანიძის მიერ, მითითებული ანდერძი განთავსებულია 431r-ზე;**

40. №144 ძლისპირნი, ხუცური მაკარისაგან შეწირული ერთ ადგილას სწერია:

„განსრულდა სძლისპირი ესე აღვისტოსა (sic) ა ქკს აქეთ ჩღჟვ ცოდვილი მღვდელ-მონაზონი მაკარიოს მხილველთაგან შენდობას ვითხოვ“.

41. №10 სახარება ხუცური, ლუკას თავის ბოლოს სწერია:

„ღმერთო შემეწიე ყაყა ყოფილი იოანე ავლაბრელი ამის მწერალი ამინ“. XVIII ს. **ამჟამად A-1393, სახარება-ოთხთავი XVII-XVIII სს ჩამოტანილია დავით გარეჯის უდაბნოს ნათლისმცემლის მონასტრიდან, მითითებული ანდერძი განთავსებულია 194v-ზე;**

42. №263 განგება წირვისა, ხუცური რვეულად მე-XVIII საუკუნისა.

43. №80 კურთხევანი ხუცური თავი აკლია XVIII ს. **ამჟამად, სავარაუდოდ, H-1353, კურთხევანი XVII ს. ჩამოტანილია დავით გარეჯის მონასტრიდან ექ. თაყაიშვილის მიერ. სწორედ ეს გარეჯული კურთხევანი თავნაკლულია;**

44. №53 საგალობელი, ხუცური, ლურჯ ქაღალდზე, ბოლოს უწერია:

„ვინათგან არა იყო მონასტერსა ამას ესე სამ საგალობელი წმიდის დავით გარეჯის მონასტერსა, მე ცოდვილმან და ფრიად უღირსმან მღვდელ მონაზონმან მაკარიოს შემოვსწირე კინი ესე შესაწირავი შენდობას ბრძანდებოდეთ ჩემ ცოდვითათვის თქუენის ღუთის გულისათვის უფალნო ჩემნო ქკს 1791: ჩღჟა: აპრილის იმ: წინამძღვრობასა იოაკიმისსა გადაწერილია

ბერი იოანეს მიერ“. ამჟამად A-1363, საგალობლები, 1791 წ. მითითებული ანდერძი განთავსებულია 29v-ზე.

45. №82/85 ჟამის წირვა იოანე ოქროპირისა, ხუცური XVIII. მერმინდელი მინაწერები:

„ონოფრე ბოდბელი მიტროპოლიტი გეგედრები ყოველთა მწირველთა ვინცა კონდაკი ესე წირვათა შინა იკმაროთ წმიდათა ლოცვათა შინა თქვენთა ჳსენებულ მყავნ ქკს უკვ თვესა ფებერვალს კბ.“ ამჟამად A-1397, კონდაკი, XVIII ს. ჩამოტანილია დავით გარეჯის მონასტრიდან აკ.შანიძის მიერ. მითითებული მინაწერი განთავსებულია 1 ყდის შიგნით.

საინტერესოა კ. კეკელიძის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცული ის ისტორიული დოკუმენტები (Ad-307, 311, 317, 367, 404, 416, 454, 456, 862, 1028 და Sd-2009), რომლებშიც დაცულია ცნობები გარეჯულ ხელნაწერ ფონდებზე, წყაროების ენა უცვლელია, დოკუმენტებიდან მოგვყავს ის ფრაგმენტები, სადაც მონასტრის ხელნაწერებზეა საუბარი.

Ad-307,მე-18 საუკუნე, ნუსხა საეკლესიო წიგნებისა და ჭურჭლისა.

- „ქ. გულანი ერთი დიდი და პატიოსანი;
- ქ. წლის მეტაფრასი, ერთი;
- ქ. სახარების თარგმანი მათეს თავისა;
- ქ. ევრემი, ერთი; გადაშლილია;
- ქ. სტამბის სამოციქულო, ხუთი;
- ქ. (გამოტოვებულია)
- ქ. პარაკლიტონი ერთი, სტამბისა; გადაშლილია
- ქ. სამი ჳველით ნაწერი პარაკლიტონი;
- ქ. კიდევ ჳველით ნაწერი პარაკლიტონი, ა (1);
- ქ. კიდევ მეტაფრასი, ორის თვისა, ერთი;
- ქ. კურთხევანი დიდი რუსული, ერთი;
- ქ. კლემაქსი, ერთი; გადაშლილია
- ქ. სტამბის სამოციქულო, კიდევ ერთი;
- ქ. კიდევ სახარების თარგმანი მათეს თავისა, ერთი;
- ქ. მამათ ცხოვრება, ერთი;
- ქ. კურთხევანი დიდი, ერთი;
- ქ. სტოდიერი, ერთი;
- ქ. მგრგლოვანი სახარება, ერთი;
- ქ. ჟამნ-გულანები, ორი;
- ქ. ტვიბიკონი, ერთი;
- ქ. ჳველით ნაწერი ჟამნი, სამი;

- ქ. ჰელით ნაწერი დავითნი, ორი;
  - ქ. ჰელით ნაწერი კონდაკი, ხუთი;
  - ქ. და ორი სტამბის კონდაკი;
  - ქ. სადღესასწაულოს ათორმეტები, ერთი;
  - ქ. ჰელით ნაწერი პატარა კურთხევანი, ერთი;
  - ქ. სვიმეონ საკვრელთ მოქმედის საკითხავი, ერთი;
  - ქ. სტამბის კურთხევანი, ერთი;
  - ქ. სამსგებსო სამოციქულო და თვე, ერთი;
  - ქ. ორი წვრილი წიგნები ჰელით წერილი;
  - ქ. სახარების კოლოფი, ერთი;
  - ქ. კიდევ სტამბის კონდაკი, ერთი.
- v-ზე წერია: წიგნების ნუსხა არის“.

Ad-311,მე-18 საუკუნე, ნუსხა საეკლესიო წიგნებისა და სხვადასხვა ნივთისა.

- „ქ. სვინაქსარი, ა;
- ქ. სადღესასწაულო, ა;
- ქ. მარხვანი, ა, სამოციქულო და სახარება ორივე;
- ქ. დავითნი, ერთი;
- ქ. ზანდუკშიდ ძეს: სახარება ორი, სამოციქულო ერთი, ბარაკლიტონი ორი, ზატიკი ერთი, მარხვანი ერთი, ჰელით დაწერილი სახარება კიდევ ერთი, დაბადების წიგნი გამოკრებული ორი, კურთხევანი ჰელით დაწერილი ერთი;
- ქ. ყუთშიდ ძეს: რჯული კანონი ერთი, ზატიკი ერთი, კურთხევანი კიდევ ერთი, კონდაკი ერთი დავითნი, სამი, ჟამნი ერთი,

- ქ. კიდევ სტამბის კონდაკი ერთი.
- ქ. წიგნების ნუსხა“.

Ad-317,მე-18 საუკუნე, ნუსხა თბილელისაგან მიბარებული დავით გარეჯის (მონასტრის) წიგნებისა.

- „ქ. დავით გარეჯის წიგნები აქუსთ ტფილელს:
- ქ. ძუელი ხონოდროფი;
- ქ. კუალად სვინაქსარი;
- ქ. კუალად მამა[თ] ცხოვრება;
- ქ. ბატონის შვილის გიორგის მღუდღლს აქუს ნიკოლაოს ქალწულთ მეტაფრასი.
- ქ. ნინოწმინდელს აქვს დიდოელთ გულანი;
- ქ. სტამბის ერთი ზადიკი;
- ქ. ერთი მარხუანი დიდოელთ იონანე მღუდელსა აქუს;

ქ. ერთი მარხვანი ჴელწერილი აბრამ მღუდცლს აქუს, გიორგი წმინდას.

ქ. ეს წიგნების ნუსხა არის.“

Ad-367, მე-18 საუკუნე, ნუსხა საეკლესიო წიგნებისა და ნიუ-თებისა.

„ქ. გულანი დიდი და პატიოსანი;

ქ. წლის მეტაფრასი, ერთი;

ქ. სახარების თარგმანი მათეს თავისა;

ქ. ევრემი, ერთი;

ქ. სტამბის სამოციქულოები, ხუთი;

ქ. პარაკლიტონი სტამბისა, ერთი;

ქ. სამი ჴელით ნაწერი პარაკლიტონები;

ქ. და ერთი კიდევ ჴელით ნაწერი პარაკლიტონი;

ქ. კიდევ მეტაფრასი, ორის თვისა, ერთი;

ქ. კურთხევანი დიდი რუსული, ერთი;

ქ. კლემაქსი, ერთი;

ქ. სტამბის საოციქულო, კიდევ ერთი;

ქ. კიდევ სახარების თარგმანი მათეს თავისა, ერთი;

ქ. მამათ ცხოვრება, ერთი;

ქ. კურთხევანი დიდი, ერთი;

ქ. სტოდიარი, ერთ;

ქ. მგრგლოვანი სახარება;

ქ. ჟამნ-გულანები, ორი;

ქ. ტვიბიკონი, ერთი;

ქ. ჴელით წერილი ჟამნი, სამი;

ქ. ჴელით წერილი დავითნი, ორი;

ქ. ჴელით ნაწერი კონდაკი, ხუთი;

ქ. და ორი სტამბის კონდაკი;

ქ. საუფლოს ათორმეტები, ერთი;

ქ. ჴელით წერილი პატარა კურთხევანი, ერთი;

ქ. სვიმეონ საკვირლთ მოქმედის საკითხავი;

ქ. სტამბი კვერექსი ერთი;

ქ. სამგებსო სამოციქულო და თვე, ერთ;

ქ. ორი წერილი წიგნები ჴელით წერილი;

ქ. სახარების კოლოფი, ერთი;

ქ. ერთი სტამბის კონდაკი.

ქ. წიგნების ნუსხა არის“.

Ad-404, მე-18 საუკუნე, ნუსხა საეკლესიო წიგნებისა და ნიუ-თებისა.

„ქ. ნეტარჯენებულს წმინდას არქიერს ბოდბელს იოანეს ახლდა მონასტრის წიგნები:

ქ. კლემაქსი და დიოლოლონი ერთად შეკრული თავისგან შემოწირული;

ქ. ქალწულთ ცხოვრება ირინე მონაზონისგან შემოწირული;

ქ. იოანე ოქროპირის სწავლა და ლავსაიკონი ერთად შეკრული ეტრატისა;

ქ. მამათ ცხოვრება ნახევარი;

ქ. კონდაკი სარქიარი;

ქ. ლექსიკონი;

ქ. სვინაქსარი დოდოს მონასტრისა ეტრატისა;

ქ. ზარი პატარა დოდოს მონასტრისა“.

Ad-416, მე-18 საუკუნე, ნუსხა დოდოს მონასტრის წიგნებისა.

„ქ. დავით გარეჯას არის დოდოს წიგნები

ქ. გულანი/ა/ (1)

ქ. მეტენფრასი /დ/ (4)

ქ. ერფარემი /ა/ (1)

ქ. კალემაქსი /ა/ (1)

ქ. მამა[თა] ცხოვრება /ა/ (1)

ქ. ორი ბაარაკალიტონი ჳელი წერილი

ქ. სატანბის სახარება /ა/ (1)

ქ. სატანბის სამოციქულო /ა/ (1)

ქ. სტოდიელი /ბ/ (2)

ქ. სახარება სამოციქულო ჳელით წერილი /ა/ (1)

ქ. კაიდევა სახარება /ა/ (1) ბერძნული

ქ. კაიდევა სახვა სახარება ხელით წერილი/ა/ (1)

ქ. კაიდევა სახვაასახარება სამნმაცანის ქალაღადეზა დაწერილი /ა/ (1)

ქ. მარხვის საწინსაწამეტველო /ა/ (1)

ქ. სანკასარი /ა/ (1)

ქ. ჳელი[თ] საწერელი სამოციქულო /ა/ (1)

ქ. მარხავანი /ა/ (1)

ქ. დავითანი /ბ/ (2)

ქ. ამის ჳამალი იქმნა /კდ/“

Ad-454, მე-18 საუკუნე, ნუსხა ნეკრესელის მიერ წინამძღვარ ნიკოლოზისათვის მიბარებული დოდოს მონასტრის ქონებისა.

„ქ. მომბარებია ჩვენ ნეკრესელს დოდოს საქონელი წინამძღვრის ნიკოლოზისათვის:

ქ. სახარება პრტყელი სამი კარი აქვს;

- ქ. წიგნი სახარება კიდევ;
- ქ. განთვისებული სახარება, სამოციქულო;
- ქ. მეტაფრასი, ორი;
- ქ. კიდევ ხელის წერილი სამოციქულო;
- ქ. მარხვანი საწინასწარმეტყველო;
- ქ. კიდევ სამოციქულო ხელის წერილი;
- ქ. კურთხევანი, ხელის წერილი;
- ქ. ორი სტოდიერი;
- ქ. კიდევ სახარება, ხელის წერილი;
- ქ. ორი ბარაკლიტონი, ხელის წერილი;
- ქ. ხონოღრაფი, ერთი;
- ქ. ორი კონდაკი;
- ქ. ეფრემი ერთი;
- ქ. კლემაქსი, ერთი;
- ქ. მეტაფრასი, ერთი;
- ქ. სვინაქსარი, ერთი;
- ქ. ზატიკი, ერთი;
- ქ. მარხვანი, ერთი;
- ქ. ტიბიკონი, ერთი;
- ქ. სახარება ორი სტამბისა;
- ქ. სამოციქულო ორი სტამბისა;
- ქ. პარაკლიტონი ორი სტამბისა;
- ქ. ჟამნი სტამბისა;
- ქ. ერთი პატარა თარგმანი გამოცხადებისა იოანე მოციქულისა“.

Ad-456,მე-18 საუკუნე I მეოთხედი, ნუსხა დოღოს მონასტრის ქონებისა.

- „ქ. კონდაკი ერთი სტანბისა
- ქ. გულანი დიდი ვერცხლის შესაკრავით
- ქ. კლემაქსი ერთი ქ. ეფრემი ერთი
- ქ. მარხვანი ერთი ქ. ჟამნ-გულანი ერთი
- ქ. ერთი სახარება სამოციქულო სტანბისა
- ქ. სახარება ეტრატისა ქ. პარაკლიტონი ჴელით წერილი
- ქ. ზატიკი ქ. ტვიბიკონი ქ. სტოდერი ერთი
- ქ. კონდაკი და კურთხევანი ჴელით წერილი
- ქ. სახარება სამოციქულო განთვისული
- ქ. დავითნი ჴელით წერილი
- ქ. სახარება რუსული

ქ. ორმოცდა შვიდი წიგნი ძეს ამ კოლოფში, დიდი და პატარა სრულათა“

Ad-862, მე-18 საუკუნე, ნუსხა მთავარანგელოზის (ეკლესიის) იმ ნივთებისა, რომლებიც ამბროსი ნეკრესელს მიბარდა.

„ქ. სამშაბათს დეკემბერს ბ აქ მთავარანგელოზში მომბარდა მე ნეკრესელს ამბროსის ქ. სახარება სამოციქულო

ქ. სამი თვენი

ქ. წლის თვენი

ქ. მარხვანი

ქ. პარაკლიტონი

ქ. ზადიკი

ქ. ჟამნი

ქ. კონდაკი დემეტრე მღვდელსა აქვს

ქ. დავითნი ორი დაშლილი

ქ. დავითნი ჴელწერილი ნაკლები“

Ad-1028, 1712 წ. ნუსხა გარეჯის მონასტრის წინამძღვის ონოფრე მაჭუტაძის ნაღვაწ-ნაშრომისა და შენარჩუნებისა (ფრაგმენტი):

„ქორთიკონი იყო ქრისტეს აქეთ ათას შვიდას ათორმეტი, ქართველთ მეფეთ-მეფისა ყოვლად უძლეველისა, მკნისა და ახოვანისა, დიდისა ა დიდად სახელ-განთქმულის თეიმურაზ კახთ მეფეთ-მეფის ძის-ძისა, პირველის ერეკლესა და დედოფალთ-დედოფლისა ანნასი და ძისა მათისა იმამყული კახთ მეფისა და ძმისა მათისა თეიმურაზისა მრავალნიც არიან წეღნი ცხოვრებისა მათისანი, ხოლო მათის შეწევნითა და ჴელის მომართვითა აღვაშენე უდაბნოსა შენა საყდარი იოვანე მახარებელისა და კვალად პალატები და სხვანი კვეთილნი კლდის სახლები, გალავანო და კოშკები და საყდრის კანკელი.

იოვანე მახარებლის საყდარში... არის კონდაკი ჴელით დაწერილი შვიდი, სტამბისა ხუთი, კიდევ რუსულზე გარდმოწერილი კონდაკი კაის მარგალიტის სანიშნითა და კაის ფარჩის ბოხჩითა ერთი;

არის წიგნები: წმიდა სახარება პატიოსანი, ვერცხლით მოჭედილი და ოქროთ დაფერული ერთი, - სახარება მრგლოვანი (ესე იგი ასომთავარულად ტყავზე ნაწერი, მინაწერი თ. ჟორდანას ხელით) ორი; -სახარება ჴელით დაწერილი ორი და სტამბისა ერთი, სამოციქულო ჴელით დაწერილი ერთი და სტამბისა ერთი, - გულანი სრული და პატიოსანი (ახლა დაცული საეკლესიო მუზეუმში - თ.ჟ.) ერთი; - მათეს თავის თარგმანი ერთი, -

მეტაფრას წლისა ბედნიერის დღეებისა ერთი; სეკდენბერ-ოკლონბრისა ორისავე თვის მეტაფრასი ერთი, - კლემაქსი ერთი - ფურეში ერთი, მამათ ცხოვრება ერთი, - სვიმეონ საკვირთ-მოქმედის საკითხავი ერთი, ბარაკლიტონი კარგი ორი, და ეტრატის (ესე იგი ტყავზე ნაწერი, თ.ჟ) ძველი ერთი, - კურთხევანი კარგი ერთი, - დიდი სჯულის კანონი ერთი, - დავითნი ჰელით დაწერილი ერთი, მღვდლისა და ერის კაცის დიმარხვის წესები თან უწრია, - კიდევ დავითნი ჰელით დაწერილი ერთი - ტვიპი-კონი კარგი და პატიოსანი ერთი, - ჟამნი ერთი, - ლოცვის წიგნი ერთი, - სტოდიერი ერთი, - ბაღავარიანი ერთი, - **სვეტის ცხოვლის, ცხოვრება წმიდის ნინოსი, იოვანე ზედა-ზადენელისა, წმიდისა დავითისა და წმიდის შიოსი ყუელა თავიანთ საგალობელ-სახარება-სამოციქულოთი** (დაცულია საეკლესიო მუხეუმში, თ. ჟ.); - წიგნი სწავლისა: თავს წმიდის დავითის ცხოვრება და საგალობელი უწერია, - ძველი სვინაქსარი ერთი, - სწავლის ძველი ეტრატის წიგნი ერთი, - კიდევ ძველის ეტრატის სწავლის წიგნი ერთი, ზანდუკი და სადღესასწაულო ერთად შეკრებული ერთი, - მარხვანი ერთი, - ლოცვის წიგნი მიცვალებულის წესით ერთი.

აღვაშენე თვალზე საყდარი პეტრე-პავლესი... არის წიგნები: კონდაკი ჰელით დაწერილი ორი, სტამბისა ოთხი და კვერექსი სტამბისა სამი, სახარება ჰელით დაწერილი ბოლოს სამივე ათორმეტი უწერია, სახარება სტამბისა თავის ბოხითა ერთი, სამოციქულო სტამბისა თავის ბოხითა ერთი, სტამბის დავითნი ოტი და ჰელით დაწერილი საათაბაგოური კარგი ერთი; ჰელით დაწერილი ჟამნი კაის ლოცვებით გარიგებული ორი, მარხვანი ორი, დიდი კურთხევანი ერთი და ზეთის კურთხევის კურთხევანი ერთი; საათაბაგოური კარგი სვინაქსარი ერთი, პარაკლიტონი ორი, ტვიპიკონი ერთი, ზატიკი ორი, გამოკრებული ძველისა და ახლის სჯულის ამბავი და ბოლოს საბასი და სვიმეონის ცხოვრება უწერია, - ჟამნი დიდი ლოცვებით გარიგებული და ბოლოს გამოჩენილი სადღესასწაულოები უწერია ერთი, - რვა-ხმა, ბარაკლიტონი, სადღესასწაულო უწერია და ერთი მზგეფსი ერთად შეკრებული სამევა, - ეს ამდონი წიგნები ამისთვის დავაწყევ აქა, რომ ან წინამძღვარი და ან მისის კრებულისგან ვინმე რომ სოფლად წავიდენ სადმე მონასტრის სამსახურზე, თვითო ჰელი წიგნები თან-იდევნონ: მონასტერში ხომ წიგნები არა აკლია რა.

გრაგნილის ბოლო არის ბეჭედი: მონა ღვთისა დავით გარეჯის წინამძღვარი მაჭუტაძე ონოფრე, და მერე ხვეულად: „წინამძღვარი ონისიფორე † „ბონელი მაქსიმე“ †“

Sd-2009, მე-18 საუკუნე, დავით გარეჯის წიგნებისა და ნივთების ნუსხა:

- „ქ. მამათ ცხოვრება მაზანას აქეს, ა (1);
- ქ. გრიგოლ ღვთისმეტყველი, ა (1);
- ქ. მაქსიმე აღმსარებელი, ა (1);
- ქ. სამოციქულოს თარგმანი, ა (1)
- ქ. საწინასწარმეტყველოს თარგმანი, ა (1);
- ქ. მწვალებელთ პასუხი ყველასი, ა (1);
- ქ. სადღესასწაულო, ა (1);
- ქ. დახატული ბარაკლიტონი, ა (1);
- ქ. დაწერილი ბარაკლიტონი, ა (1);
- ქ. სტამბის ბარაკლიტონი, დ (4);
- ქ. სტამბის ჟამნი, ბ (2);
- ქ. სტამბის დავითნი, ბ (2);
- ქ. მგედრული დავითნი, ბ (2);
- ქ. კურთხევანი, ბ (2);
- ქ. ძლისპირი, დაწერილია, ა (1);
- ქ. პატარა სამოციქულო, ა (1);
- ქ. სტამბის სამოციქულო სახარება, ა (1);
- ქ. სახარება სტამბისა, ა (1);
- ქ. ქართლის ცხოვრება, მხედრული, ა (1);
- ქ. კონდაკი სტამბისა, ა (1);
- ქ. კონდაკი დაწერილია, ა (1);
- ქ. სარწმუნოების წიგნი, ა (1);
- ქ. ბერძნისა და ფრანგის წიგნი, მხედრული, ა (1).

რამდენი დაგავიწყდა:

ქ. ესევეში მესადგომემ ყველაფერი იცის: და ეგეც შიგ ურევია.

ქ. სკივრსი რაები მედვა, რა მომაგონებს

ამაებს ნუ დაკარგავ ღეკისაგან არ წადებულა და თათრისაგან. მოქალაქე არს ჩემი მესადგომე და ერთი ჩემი მეზვრიშვილი მიქელა ჰქვიან“.

დასკვნა. როგორც ვხედავთ, ისტორიულ დოკუმენტებში დასახელებული ხელნაწერები, უმნიშვნელო გამონაკლისის გარდა (Ad-404-ში დასახელებული „ლექსიკონი“ შესაძლოა საბას „სიტყვის კონა“ იყოს, ცნობილია, რომ სულხან-საბა ორბელიანი

სწორედ გარეჯში მოღვაწეობდა; Ad-1028-ში ნახსენები „ბაღა-ვარიანი“ შესაძლოა გარეჯის ლიტერატურულ სკოლაში გადა-წერეს), ძირითადად ლიტურგიკული, ჰიმნოგრაფიული, აგიოგ-რაფიული და ბიბლიოგრაფიული ჟანრისაა. შესაძლოა იმ მიზ-ეზით, რომ მათ ჰქონდათ პრაქტიკული დანიშნულება, ის გამ-ოიყენებოდა ღვთისმსახურებისას. მსგავსი შინაარსის არაერთი ხელნაწერია დაფიქსირებული დღეს არსებულ გარეჯულ კო-ლექციაში, მაგრამ მხოლოდ რაობით ხელნაწერის იდენტიფიცირ-ება, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, არ ხდება.

ზემოთდასახელებული წყაროები ცხადად ასახავს ქართველ მწიგნობართა დაუღალავ ღვაწლს და იმ მკაცრ ისტორიულ რეალობას, თუ რამდენად დიდი მსხვერპლის – ადამიანური, მატერიალური, არამატერიალური – ფასად ხდებოდა ქართული ხელნაწერი კულტურის შექმნა, შენარჩუნება და გადარჩენა. ამ მამულიშვილურ საქმეში დიდი როლი შეასრულა გარეჯის საგანემ, იქ მოღვაწე ბერ-მონაზვნებმა და ბესარიონ ორბე-ლიშვილმა, რომელიც სიცოცხლის ბოლო წლებში იყო საქართ-ველოს კათალიკოსი, და რაც მთავარია, უდიდესი მწიგნობარი-გადაწერიც, დამკვეთიც და ორიგინალური თხზულებების ავტორიც.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. აღწერილობა, 1986: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტი-ტუტის, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერი-ლობა (A კოლექცია) I–IV თბილისი, 1986.
2. აღწერილობა, 1987: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინს-ტიტუტის, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწე-რილობა (A კოლექცია) 2–I. თბილისი, 1987.
3. აღწერილობა, 1954: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტი-ტუტის, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწე-რილობა (A კოლექცია) IV, თბილისი, 1954.
4. აღწერილობა, 1955: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტი-ტუტის, ყოფილი საეკლესიო მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერი-ლობა (A კოლექცია) V, თბილისი, 1955.
5. აღწერილობა, 1946: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), I, თბილისი, 1946.

6. აღწერილობა, 1951: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), II, თბილისი, 1951.

7. აღწერილობა, 1948: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), III, თბილისი, 1948.

8. აღწერილობა, 1950: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), IV, თბილისი, 1950.

9. აღწერილობა, 1949: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), V, თბილისი, 1949.

10. აღწერილობა, 1953: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ყოფილი მუზეუმის ხელნაწერები (Hკოლექცია), VI, თბილისი, 1953.

11. აღწერილობა, 1959: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S კოლექცია), I, თბილისი, 1959.

12. აღწერილობა, 1961: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S კოლექცია), II, თბილისი, 1961.

13. აღწერილობა, 1963: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S კოლექცია), III, თბილისი, 1963.

14. აღწერილობა, 1965: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S კოლექცია), IV, თბილისი, 1965.

15. აღწერილობა, 1967: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S კოლექცია), V, თბილისი, 1967.

16. აღწერილობა, 1969: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტის, ყოფილი ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების (S კოლექცია), VI, თბილისი, 1969.
17. აღწერილობა, 1953: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ახალი (Q) კოლექცია, I, თბილისი, 1953.
18. აღწერილობა, 1958: კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრის ახალი (Q) კოლექცია, II, თბილისი, 1958.
19. აღწერილობა, 1964: ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, II, თბილისი, 1964.
20. საისტორიო არქივის...აღწერილობა, 1949: საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, I, თბილისი, 1949.
21. აღწერილობა, 1950: საქართველოს სსრ ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის ხელნაწერთა კოლექციის აღწერილობა, II, თბილისი, 1950.
22. აღწერილობა, 2016: საქართველოს ცენტრალური არქივის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბილისი, 2016.
23. კატალოგი, 2015: საქართველოს რეგიონალურ ხელნაწერთა კატალოგი, თბილისი, 2015.
24. აღწერილობა (მუზეუმი), 2016: ლიტერატურის მუზეუმის ხელნაწერთა აღწერილობა, წ. 1, თბილისი, 2016.
25. აღწერილობა, 2016: რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლურ ხელნაწერთა ინსტიტუტის ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, თბილისი, 2016.
26. ინსტიტუტის მოამბე, 1959: ხელნაწერთა ინსტიტუტის მოამბე, I, თბილისი, 1959.
27. კეკელიძე, 1957: კ. კეკელიძე, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, IV, თბილისი, 1957.
28. კეკელიძე, 1951: კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბილისი, 1951.
29. კეკელიძე, 1958: კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, თბილისი, 1958.
30. ლომინაძე, 1966: ბ. ლომინაძე, ქართული ფოლკლორული ურთიერთობის ისტორიიდან, თბილისი, 1966.

31. მელიქსეთ-ბეგი, 1949: ლეონ მელიქსეთ-ბეგი, საქართველოს ისტორიის წერილობითი წყაროების პუბლიკაციები, თბილისი, 1949.

32. მენაბდე, 1962: ლ. მენაბდე, ძველი ქართული ლიტერატურის კერები, I ნაკვ. თბილისი, 1962.

33. მუზეუმის მოამბე, 1947: საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, თბილისი, 1947.

34. სხირტლაძე, 2000: ზ. სხირტლაძე, ისტორიულ პირთა პორტრეტები გარეჯის მრავალმთის ქოლაგირის მონასტერში, თბილისი, 2000.

35. ჟორდანია, 1903: ქართლ-კახეთის მონასტრების და ეკლესიების ისტორიული საბუთები, შეკრებილი თ. ჟორდანიას მიერ, ფოთი 1903.

36. ჟორდანია, 1893: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, ტ. 1, ტფილისი, 1893.

37. ჟორდანია, 1897: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, ტ. 2, ტფილისი, 1897.

38. ჟორდანია, 1967: თ. ჟორდანია, ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, ტ. 3, თბილისი, 1967.

39. ჟორდანია, 1950: Описание рукописей Тифлисского церковного музея, составленное Ф. Жордания, II, ТБ. 1950.

40. რუხაძე, 1960: გრ. რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიიდან, XVI-XVIII სს. თბილისი, 1960.

41. სხირტლაძე, 2008: ზ. სხირტლაძე, გარეჯის ისტორიული დოკუმენტები XIII-XVIII სს. ნაკვ. I, თბილისი, 2008.

42. სხირტლაძე, 2011: ზ. სხირტლაძე, გარეჯის ისტორიული დოკუმენტები XIII-XVIII სს. ნაკვ. II, თბილისი, 2011.

43. სამონასტრო ცხოვრება, 2001: სამონასტრო ცხოვრება უდაბნოში, თბილისი, 2001.

44. ქავთარია, 1965: მ. ქავთარია, დავით გარეჯის ლიტერატურული სკოლა, თბილისი, 1965.

45. ძველი... 1977: ძველი ქართული ლიტერატურა (XI-XVIII სს.), თბილისი, 1977.